

Entelektüel Sanatçı İlişkisi ve Türkiye’de Entelektüelin Konumu

The Relationship of Intellectual and Artist and the Situation of Intellectual in Turkey

Fatma SERDAROĞLU, Anadolu Üniversitesi, E-posta: fserdaroglu@anadolu.edu.tr

Anahtar Kelimeler:

Entelektüel,
Sanatçı, Sanat, Türk
Entelektüeli (Aydını)

Öz

Entelektüelin kim olduğu ya da olması gerektiği çokça tartışılan fakat kesin cevap bulunması zor bir sorudur. Entelektüel çoğu zaman akıl ve bilgi ile ilişkilendirilse de, kişinin entelektüel sayılabilmesi için toplumsal ve evrensel kültürel ve ahlaki değerlerle hesaplanmış olması gerekmektedir. Kişi her kim olursa olsun, en başta, insani değerleri aradığında ve gerektiğinde dile getirebildiğinde entelektüel bir tavır sergilemiş olur. Entelektüel ve sanatçı arasında bu anlamda özel bir bağ vardır. Sanat eserinin estetik öğeleri onun sanatsal değeri ile ilgiliyken, içerik olarak bir tür duyarlılık yaratabilmesi insani açıdan önemini belirler. İçinde yaşadığı çağın insani varoluşunu ortaya koyması ve gerektiğinde insani değerlerin sorgulanmasını sağlaması sanatçının entelektüel duruşunu ortaya koyar. Türk entelektüelinin (aydınının) durumu bu bakımdan değerlendirildiğinde toplumsal olaylarla ilişkili bir takım sorunlarla karşılaşılır. Bu araştırmanın konusu entelektüel ve sanatçı ilişkisi bağlamında Türk entelektüelinin genel durumudur. Araştırma, literatür taraması ve içerik analizi yöntemiyle elde edilen olgusal ve yargısal verilerle desteklenerek gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmayla başlıca, entelektüel ve sanatçı arasındaki bağın ortaya konması amaçlanmaktadır. Araştırmada, Türkiye’deki entelektüel ve sanatçıların durumu ve sorunları da elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Keywords:

Intellectual, Artist,
Art, Turkish
Intellectual

Abstract

It is a commonly discussed but difficult to answer question who intellectual is or must be. Although intellectual is associated with logic and knowledge, to be intellectual, it is necessary for a person to find a settlement within cultural and moral values. Whoever the person is, they strike an intellectual attitude searching for humanistic values and expressing when necessary. There is an important bond between intellectual and artist related to this. While aesthetic features of artwork are about its artistic value, its ability to create sensitivity in context demonstrates its humanistic importance. To manifest the human existence of the era and to question the values when necessary shows the intellectual attitude of the artist. When considered in relation to these, the condition of Turkish intellectual demonstrates some problems. The topic of the study is the situation of Turkish intellectual in terms of the relation between intellectual and artist. This study is conducted by factual and judgmental data gathered by literature review and content analysis method. The aim is to demonstrate the relationship between intellectual and artist. Turkish intellectuals and artists’ condition and problems are also commented.

Giriş

Entelektüele atfedilen anlamlar zamanla değişime uğramıştır. Fakat kavramın değişen zamana ve toplumsal gerçeklere rağmen belirli özellikleri olduğu görülür. Bu açıdan bakıldığında, kişinin belirli bir ahlaka ve kültüre sahip olmasının, toplumsal gerçeklerle ve evrensel doğrularla hesaplaşmış olmasının entelektüel olarak değerlendirilebilmesi için önemli olduğu söylenebilir. Nitekim “Kamu ve kamusal alanın evrensel hakikat (...) ile temasını sağlayan en önemli şahsiyetlerden biri, belki de birincisidir entelektüel” (Özel, 2006: 73).

Sanat, insana insanı gösterir. Sanat eserinin gerçeklikle ve insanlıkla ilişkisi, onu sırf bir eğlence aracı olmaktan çıkarır. Sanatçı “... dil ve kurmaca yapılarıyla bir duyarlılık ve düşünce yaratandır” (Gönen, 2006: 38). Eserin içindekiler sanatçının seçimi, dünya ile bir tür hesaplaşmasıdır. Sanatçının entelektüel niteliğini belirleyen eserin içine neyi aldığıdır. Bir sanat eseri öncelikle sanatsal nitelikleri dolayısıyla değerlendirilir. Bunun yanında, insanın içinde yaşadığı durumla ve çağ ile de ilişki içinde olması onun değerini artırmaktadır. Camus’nün (1965: 27) de dediği gibi, “Tarihin kara ve sefalet günlerini hesaba katmadığı takdirde çağımız sanatçısının en azından yalan söyleyebileceği ya da boşuna konuşmuş olacağı...” söylenebilir. Bunun diğer türüsü, sorumlu yaratmadır. “... sanatçının kendi insan imgesini kendi çağının gerçekleri içine yerleştirmesi, kendi insanını- veya insanların- çağının sorunlarından seçtiği ilişkiler içine sokmasıdır” (Kuçuradi, 2010: 13). Sanatçının bu gibi nitelikleri, entelektüel yanını ortaya koymaktadır.

Türk entelektüelinin (aydınının), Osmanlı’dan kalan aydın geleneğinden etkilendiği görülür. Osmanlı döneminde okumuş yazmış kesim, Tanzimat ile birlikte ülkenin Batılılaşma reformlarını başlatmıştır. Ahmet Mithat Efendi’nin alafranga hayata özenmeyi eleştirdiği *Felâh-ı Bey ve Rakım Efendi*, Rezaizade Mahmut Ekrem’in Bihruz Bey karakteri etrafında alafranga züppeliğin komik ve hayali yönlerini gösterdiği *Araba Sevdası* ve Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Batı’ya özenen saf bir gencin yaşadığı komik olayları anlattığı *Şık* romanları Batılılaşma çabalarının ve Batı özentisi kişilerin durumlarını gösteren Tanzimat Dönemi eserleridir. Batılılaşma çabası ve Batı özentisi, Osmanlı aydınına yön vermiş ve Cumhuriyet aydınına da etkilemiştir. Bunun yanında, Milliyetçilik ile harmanlanan bir aydın kesimi de gelişmiştir. Genel anlamda, okumuş ve halktan farklı olduğu kabul edilen kişilerin eğitimi görevini üstlendiği bir aydın imgesi oluşmuştur. Bu imge bazı aydınlarca aşılmış ve eleştirilmiştir. Bunun yanında, Türkiye’de bazı aydınlar, çoğu zaman dışlanmış ve hor görülmüştür.

Entelektüel Kime Denmelidir?

Alfred Dreyfus’u, Émile Zola olmasa, belki de dünya hiç tanımayacaktı. Prévost, Clemenceau, Durkheim, Anatole France, Proust gibi kişilerin desteğine rağmen Zola’nın, uğruna hapis yattığı ve Dreyfus’un aklanmasının ardından kendisinin ve eşinin şaibeli ölümünün de üstüne eklendiği bu davadan çıkarılacak pek çok insanlık dersi vardır. Zola’nın, bu davaya bu kadar sahip çıkması pek çokları için şaşırtıcı gelebilir. Zola’nın Bayan Dreyfus’a yazdığı bir mektup, bu davanın onun için ne anlama geldiğini göstermektedir:

Bana gelince, ... benim görevim ilk önce insanca dayanışmanın, acıma ve sevginin gerektirdiği bir görev olmuştur... tek amacım, işkenceye son vermek, ölüme bırakılmış olan insanın gün ışığına kavuşması için taşı kaldırmak, suçsuzun yaralarını saracak olan ailesine geri verilmesini sağlamak oldu... Politikacıların usulca omuz silkerek dedikleri gibi, duygusal bir dava. Evet, yalnızca yüreğim etkilenmişti (Zola, 2004: 138-139).

Biraz duygusalca yazılmış ve ‘acıma’ kelimesi yerine ‘empati’ kelimesini koyabileceğimiz bu kesitte de görüldüğü gibi Zola için bu savaş, her şeyden önce insanlık adına, insani sorumluluk bilinciyle yapılmış bir savaştır.

Dreyfus olayı ile XIX. yüzyılın sonunda ‘entelektüel’ kavramı da gündeme gelmiştir. “Kolektif bir ad olarak ‘entelektüeller’ sözcüğünün kökeni görece yakın bir tarihe dayanır. Kimi zaman Clemenceau’ya, kimi zaman da Dreyfus davasına kamusal karşı çıkış altına imza atanlara mal edilir; ancak her halükarda, sözcüğe on dokuzuncu yüzyılın sonlarından önce rastlanmamaktadır” (Bauman, 2014: 30). Kendi mesleklerini icra eden kişilerin bazı kamusal olaylar karşısında sorumluluk bilinciyle tavır almaları ve bu doğrultuda eyleme geçmeleri ile birlikte yeni bir kavram ortaya çıkmıştır.

Farklı uğraş alanlarından ve toplumsal sınıflardan gelen insanları içinde barındıran ‘entelektüel’... teriminin ... işaret ettiği birleştirici öge, tüm bu uğraşlarda zihnin oynadığı merkezi roldü. Hepsinin zihinle olan yakın bağlantısı bu kadınlarla erkekleri nüfusun geri kalanından ayrı bir yere koymakla kalmıyor, aynı zamanda onların hak ve ödevlerinde belli bir benzerliği belirliyordu. En önemlisi... ulusa Akıl adına seslenme hakkını (ve ödevini) veriyordu. Aynı zamanda, onların söylediklerine, ancak böyle bir sözcülüğün sağlayabileceği mutlak doğruluğu ve ahlaki otoriteyi ekliyordu (Bauman, 2014: 30).

Entelektüel kavramının tek bir tanımını yapmak çok mümkün görünmemektedir. Bunun en önemli nedenleri, entelektüellerin oluşturduğu ayrı bir toplumsal sınıfın olmaması ve farklı meslek gruplarından gelen insanların entelektüel sayılabilmeleridir. İlk etapta, entelektüele atfedilebilecek bazı özellikler sayılabilir: Muhafif, aktivist, dürüst, aklını kullanan, dobra, vicdan sahibi, vb... Bu sıfatlar pek çok entelektüel tanımında mevcuttur. Entelektüelin içerdiği kadar içermediği anlamlarını ve zaman içinde değişen özelliklerini bilmek, bu kavramı daha iyi anlamak için gereklidir.

Entelektüel, her ne kadar yakın bir zamanda ortaya çıkmış bir kavram olsa da, kelime olarak kökeninin eskilere dayandığını görüyoruz.

Entelekt Latince intellectus’un karşılığıdır; intelligere (veya intellegere) fiilinden gelir. Intelligere derlemek, toplamak, seçmek, okumak, söylemek anlamlarına gelen legere’den türemiştir. Legere fiilindeki leg, Grekçe’de aynı manaları taşıyan ve logos kelimesinin de kökeni olan legei fiilindeki leg ile aynı kelimedir. Kelimenin kökenini dikkate alarak entelekt kelimesinden ‘içini bütün olarak yakalama, kavrama, görme veya okumayı’ anlayabiliriz (Kovanlıkaya, 2006: 206).

Entelekt aynı zamanda söz, ölçü, akıl, düşünme anlamına gelen Antik Grek düşüncesindeki *logos* ile de alakalıdır. “...bilgelik (*sophia*) *logos*’u bilmek, bir şeyi bilmek onun ... *logos*’unu bilmek, *logos*’la olmaktır. Fakat bu bilme yaygın bir bilme yolu değildir” (Kovanlıkaya, 2006: 206). *Kavramak* ile alakalıdır. Görüldüğü gibi, entelektüel kelimesinin kökenleri, Bauman’ın yukarıda bahsedilen tespitleriyle benzerdir. Yani akıl, doğruluk, bilgelik, başkasının kavrayamadığı bir şeyleri anlama, kavramın ortaya çıktığı nitelikleriyle benzerlikler göstermektedir.

Entelektüel (aydın), pek çok düşünür tarafından farklı kategoriler altında değerlendirilmiştir. Örneğin, Gramsci (1967: 18; 21) ‘organik aydın’ ve ‘geleneksel

aydın', olmak üzere iki çeşit aydın tanımı yapmıştır. Aydın kavramının gelişen endüstri ve artan işbölümü sonucu değişen toplumsal yapıya bağlı olarak değiştiğini vurgulayan Gramsci (1967: 17-31), geleneksel aydınlar içinden organik aydınlara doğru sürekli bir geçiş olduğunu söyler. Geleneksel aydın bürokrasi, dini hiyerarşi içinde yer alan din adamlarını ve akademisyenleri kapsar. Organik aydın, burjuvazinin egemen iktidar olma sürecinde ortaya çıkan yeni bir aydın tipidir. Gramsci (1967: 23), herkesin toplumda bir işi yaptığını ve bundan dolayı da teknik ustalık, uzmanlık gerektiren düşünsel bir etkinlik gerçekleştirildiğini ve bundan dolayı herkesin aslında aydın olduğunu, ama bütün insanların toplumda aydının gördüğü işi göremediğini dile getirir. Herkesin aydın olabileceğini düşünen Gramsci'ye göre (1967: 21) aydınların kendilerini özerk ve özel niteliklere sahip sanmaları ütopyikliğin sınırlarındadır.

Benda ise aydına oldukça üst nitelikler atfeder. *Aydınların İhaneti*'nde, aydınların, milliyetçilik ve iktidar hırsı uğruna nasıl bu yüce nitelikleri kaybettiklerini ve iktidarın kölesi haline geldiklerini anlatır. Benda (2011: 29), çağımızın 'gerçekten de siyasi nefretlerin düşünsel örgütlenme çağı' olduğunu dile getirirken, eğitimsiz ve eğitilmiş insanlar ayrımı yapar. Aydınları, sanat, bilim ve metafizik gibi alanlardaki faaliyetleri yerine getirirken pratik amaçlar gütmeyen kişiler olarak değerlendirir (Benda, 2011: 37). Benda'nın aydına yüklediği bu klasik rol, eski çağlardaki danışmanlar, filozoflar ve din adamlarının yüklendiği misyonların benzeridir. İletişim araçlarıyla birbirine yakın görüşteki insanların kolayca örgütlenmesi sonucu milliyetçiliğin yükseldiği, başarı ve faydacılığın ön planda olduğu modern dünyada, kibir ve küçümseme entelektüel de bulaşmıştır. Mevkii ve iktidara tamah eden bu aydın modeli ile pratik dünya ve uzmanlaşma ivme kazanmıştır.

Benda'nın ve Gramsci'nin değindikleri noktalar, günümüzdeki entelektüel kavramı ve entelektüelin nasıl olması gerektiğiyle ilişkilidir. Benda'nın ikiyüzlü olmama konusunda dile getirdikleri önemlidir. Nitekim, entelektüel için, evrensel insani değerlerin yan tutmaktan daha önemli olması gerekir. Fakat, entelektüeli yüceler katına çıkarmak, onun gittikçe değişen dünya içindeki konumunu ve rolünü görünmez kılabilir. Öncelikle, değişen toplumla birlikte Gramsci'nin de belirttiği gibi entelektüel de değişmek durumundadır. Bu kaçınılmazdır. "Bu yeni özellik aydının, pratik hayata yapıcı, örgütleyici, 'sürekli inandırıcı' olarak karışmasıdır" (Gramsci, 1967: 25) ve "Yeni bir aydın katı yaratma sorunu... herkeste belli bir gelişim aşamasında var olan kafa çabasını eleştirel yoldan geliştirmektir sadece" (Gramsci, 1967: 24). Artık entelektüelin, pratik işlerle uğraşan biri olmaması düşünülemez. Hatta, bu artık onun için, teoriyi pratiğe dökme bağlamında giderek önem kazanmaktadır. Mühim olan, entelektüelin gerektiği zaman işlevini yerine getirip getirmemesidir.

İlk tanımlarıyla eski din adamlarının, mürekkep yalamışların ve yazıcıların görevini üstlenen "Entelektüel, ... bir lider konumuna sahiptir, insanların bilmedikleri ama öğrenmeleri gereken gerçeği bilendir" (Topçuoğlu, 2006: 222). Fakat artık, Gramsci'nin organik entelektüel tanımına çok yakın olan ve Michel Foucault'nun (2011: 76) dile getirdiği, *spesifik entelektüeller* vardır. "...entelektüel, spesifik bir disiplin ya da kurumda çalışan kişidir: Hastanede, akıl hastanesinde, laboratuvarında, üniversitede, ailede, vb... Spesifik entelektüelin bilgisi bütünselleştirici bir bilgi, birleştirici bir toplum teorisi değil;

spesifik, yerel bir alandaki uzmanlığı ve becerisidir” (Keskin, 2011: 24).

Foucault’nun, atom bombası mühendisleri ile başladığını düşündüğü spesifik entelektüel kavramı, iktidar ve hakikat üretme gücünü elinde bulunduran siyasi bir işleve de sahip hale gelmiştir. “Böylelikle entelektüel, sanırım ilk defa olarak, ortaya koyduğu genel söylemi nedeniyle değil; kendi denetiminde tuttuğu bilgi sayesinde siyasi iktidarların kendi peşine düştüğünü gördü” (Foucault, 2011: 78). Yani spesifik aydının yapacağı şey artık insanların zihniyetini değiştirmek değil, siyasi, ekonomik ve kurumsal rejimi değiştirmektir. “... ‘spesifik’ entelektüel artık ebediyetin sözcüsü değil, yaşam ve ölüm stratejisidir” (Foucault, 2011: 80). Foucault’nun spesifik entelektüel tanımı ve ona biçtiği görev, günümüz dünyası için yaptığı yerinde bir tespit gibi görünmektedir. “Her pratik bilgi teknisyeni aydın değildir ama aydınlar onlar arasından- başka hiçbir yerden değil- çıkar” (Sartre, 2014: 21). Spesifik entelektüelin sadece bir uzman olarak, bir tekniker, bilgiler uygulayıcısı olarak görülmesi riski, bu şekilde bir bakış açısı, entelektüelin yığın içinde kaybolma olasılığını da beraberinde getirir. Ama “Her şey, egemen sınıfın pratik bilgi teknisyenine dönüştürdüğü sosyal hizmetlinin birçok noktada, aynı çelişkiden rahatsız olmasından kaynaklanır” (Sartre, 2014: 29). Bu anlamda, Edward Said’in (2013: 27) *Entelektüel* adlı kitabında dile getirdiği bazı noktalara değinmekte fayda var:

...entelektüelin toplumda sadece kimliksiz bir profesyonel, salt kendi işine bakan bir sınıfın yetenekli bir üyesi olmaya indirgenemeyecek özgül kamusal bir role sahip bir birey olduğunda ısrar etmek istiyorum... Entelektüel belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi ya da kanıyı temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip olan bireydir. Bu rolün özel ayrıcalıklı bir boyutu daha vardır ve kamunun gündemine sıkıntı verici sorular getiren, ortodoksi ve dogma üretmektense bunlara karşı çıkan, kolay kolay hükümetlerin veya büyük şirketlerin adamı yapılamayan, devamlı unutulmuş ya da sumen altı edilen insanları ve meseleleri temsil etmek için var olan biri olma duygusu hissedilmeden oynanmaz. Entelektüel bunu evrensel ilkeler temelinde yapar...

Said’in tanımının, daha önce bahsedilen entelektüel tanımlarının bazı özelliklerini kapsadığı ve onlardan daha fazla bir şey olduğu söylenebilir. Entelektüelleri, üst bir sınıfın üyeleri olarak görmeyen Said, insani değerlere karşı entelektüelin, düşünsel ve eylemsel sorumluluklarını dile getirir. Bu, *praxis*’e de yapılan bir vurgudur. Yani, teori ve pratiğin birbiri içinde gerçekleşmesi. Bilgiye sahip, uzman kişinin, yeri geldiğinde, aklını ve sağduyusunu, insani değerler adına kullanması, düşüncelerini ezilenlerden yana eyleme dökmesi, bu gün aydının işlevi ve konumu açısından daha da önemli bir yere sahiptir. “Aydın, kendisini ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokan, küresel insan ve toplum kavramı adına -...-kabullenilmiş gerçeklerin ve bundan kaynaklanan davranışların tümünü sorgulama iddiasında olan biridir” (Sartre, 2014: 17). Said’in (2013: 53-67) de belirttiği gibi entelektüel, sürgün, marjinal ve yabancı biridir. Hem de bir o kadar yalnızdır. Özellikle uzmanlaşmanın giderek teraziye daha ağır bastığı bir çağda, artık neslinin tükendiğine inanılan entelektüelin bu özelliklerinin, giderek daha da keskinleştiği ve bir o kadar da daha da çok önemli hale geldiği söylenebilir. “... otoritenin belirlediği statükoya değil yeniliğe ve deneye duyarlı olmak demektir. Sürgün soylu entelektüel cüret ve küstahlığa açıktır, alışılmışın mantığına değil, değişimi ve hareket halinde olmayı temsil eder, yerinde saymayı değil” (Said, 2013: 67).

Sartre’ın (2014: 64) belirttiği gibi entelektüel “Emekçi sınıfların gözünde bir şüpheli, egemen sınıfların gözünde bir hain...”dir. Emekçi sınıf, uzman sınıftan gelen bir

kimse olan entelektüel her zaman temkinli davranır. Ezilenin yanında olması gereken entelektüel, toplumsal çatışmaların ve yeniden yapılanmaların en vazgeçilmez kahramanı oluverirken, her şey durulduğunda da günah keçisi ilan edilmekten kurtulamaz. Bu yüzden de hep yurtsuzdur, hep dışarıdakidir. Hiçbir yerde kendine yurt edinemeyen entelektüel, bunu bile bile, ama doğru bulduğu değerlerden taviz vermeden yoluna devam etmesi için gerekli gücü ve cüreti nereden alır ya da almalıdır peki? Burada ‘değer’ ve ‘ahlak’ kavramlarına açıklık getirmekte yarar vardır. Nitekim, entelektüel, entelektüel bir tavır almadan önce, önem verdiği bazı şeyleri belli değerlendirmelere, belirli bir ahlaka göre yapmaktadır. Bu değerlendirme ve ahlakın ise, hem toplumsal gerçeklerle, hem de evrensel doğrular çerçevesinde ele alındığı gözden kaçırılmamalıdır.

Değer problemi, değerlendirme ve değerler problemidir ve değerler, toplumdan topluma ya da çağdan çağa; değer ise kişiden kişiye değişebilir (Kuçuradi, 2013: 8-9). Bir şeyin değerini saptamak ise, onun kendi sınıfı içindeki yerini belirlemektir:

Değerlendirmek, değerlendirilenin kendi alanı içinde özel durumunu görmek ve göstermektir. Bu bakımdan değerlendirme, her şeyden önce bir bilgi sorunudur; değerlendirilen şey bakımından bir bilgi problemidir; doğru veya yanlış değerlendirmeler yapılır. Doğru değerlendirmeler ‘objeleri’nin değerinin bilgisini sağlayan değerlendirmelerdir (Kuçuradi, 2013: 14).

Entelektüel tavır ve eylem açısından, değerlendirmenin doğru bir yönde olması, insani değerlerin bilgisinin aranması yoluyla mümkün olacaktır. İnsan olmayı korumak, insana yakışır yaşam şekillerinin saptanması, bunların ihlallerinin görüldüğü vakitte dile getirilmesi, entelektüelin görevidir. Kişi, böyle davrandığı vakitte entelektüel olmakta, entelektüel bir tavır içine girmektedir. Değerlerin doğru bir değerlendirmesinin yapılabilmesi için ise entelektüelin -Said’in (2013: 69-83) amatör tabirinden yola çıkarak- kalıplaşmış düşüncelerden arınmış, hiçbir şeyi olduğu gibi, hali-hazırda kabul etmeyen bir kişi olması gerektiği söylenebilir. Şerif Mardin de “Entelektüel olmak için gerekli önkoşulun ‘olaylara serbest düşünme özellikleriyle, kişi olarak bakabilmek’ olduğunu belirtir” (Yetim ve Azman, 2006: 186).

Entelektüelin değerlendirmesindeki ahlaki değerlerin de, sanıldığı aksine, bir o kadar değişken olduğu görülür. Ama genel olarak ahlakın şöyle bir tanımı yapılabilir: “... ahlak, kişilerarası ilişkilerde davranışlara ilişkin geçerli (bir grupta, belirli bir zamanda ya da genel olarak geçerli olan, olması istenen) çeşitli değer yargıları sistemleri olarak karşımıza çıkıyor” (Kuçuradi, 2009: 33). Her toplumda farklı ahlaklar olabilir. Bazı ahlaklar değişmezken bazıları değişebilir. Bu noktada, kişinin tüm değer yargılarının, onun hareketlerine yöne vermesinin onun ahlakını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu da kişinin kültür seviyesiyle ilişkilidir. Kültür denince, “... çeşitli açılardan çizilebilen bir insan grubunun yaşayışını ve bu yaşayışın görünümünü (...) belirleyerek; o grupta uzun ya da görece olarak kısa bir süre geçerli olan (egemen olan) insanı görme tarzını ve değerlilik anlayışını anlayabiliriz...” (Kuçuradi, 2009: 57-58). Bu çoğul anlamda kültür kavramıdır. Bireysel olarak kültür kavramı, öğrenilenlerin nasıl kullanıldığı ile alakalı düşünülmelidir. Nitekim, “Eğitim, öğretimle kültür arasında bir evredir. Kültürde ise insan tarafından kendisi ve diğerleri; kendisi ve kültürün nesnelere arasında kurulan bir denge ilişkisine atıf vardır” (Dollot, 1994: 53). Yargılar ve duygular da işin içine girmekte, yine bir değerler ve değerlendirme ile karşı karşıya kalmaktayız. Kısaca, Sartre’in (1961:

60) da dediği gibi, “...kültürlü insan, dünyadaki durumunu anlamasına yarayan bilgiyi ve yolları edinmiş olan insandır”.

Kişinin dünyadaki durumunu anlaması ve bu bilgiye sahip olması, onun yargılarını doğru bir düzleme dayandırmasına bağlıdır. Bunun için de, her ne olursa olsun, insanı kayıran, insan olmanın gereklerini yerine getirmeye çalışan bir bakış açısına sahip olunması gereklidir. Umberto Eco’nun (2012: 86) da dile getirdiği gibi, ‘sevgi ve sağduyunun bütün inanç çatışmalarında üstün gelmesi gereklidir’. Bu anlamda, entelektüel diye tabir ettiğimiz kişinin, zihnini ve vicdanını kurcalayan meseleler hakkında, doğruluğuna inanarak hareket ettiği ilkelerini, insani nitelikler doğrultusunda ölçüp tartması, duruş ve tavrını içine sindirebilmesi gereklidir. Yakın tarihimize damgasını vuran II. Dünya Savaşında, Almanların insanlık dışı ideolojilerini büyük bir inanç ve haklılık duygusu içinde uygulamaları kadar buna göz yuman ve sesini çıkarmayan herkes onlar kadar suçludur. “Entelektüel işlevi yerine getirmeye karar vermek ahlaksal bir seçimdir...” (Eco, 2012: 17). Bu durumda hoşgörü ve hoşgörüsüzlük kadar, hoşgörülemezliğin de düşünülmesi önemlidir:

Nazizm’de ve Yahudi katliamında olanlar yeni bir hoşgörülemezlik eşiği ortaya çıkardı... bu soykırıma, ‘bilimsel’ olarak, açık uzlaşım (felsefi uzlaşım da) beklentisiyle izin verilmiş ve tüm dünyaya yönelik bir model olarak propagandası yapılmıştır. Yalnızca ahlaksal bilincimizi yaralamakla kalmamış; felsefemizi, bilimimizi, kültürümüzü, iyi ile kötü inançlarımızı da işin içine sokmuş ve hepsini sıfırlamaya yönelmiştir. Bu çağrıya yanıt vermemek olanaksızdı. Ve verilecek yanıt şuydu: yalnızca o anda değil, elli yıl sonra da, gelecek yüzyıllarda da, hoşgörülemez bir harekettir (Eco, 2012: 103).

Burada dikkat edilmesi gereken önemli husus, hoşgörünün bir üstünlük duygusu ile değil, bir çeşit empati ile yapılmasıdır. Türlü ideolojik ve belirlenmiş öğretilerle hareket etmek, bunları doğru olarak kabul etmek ve kendisini bir bilir kişi addetmek, şüphesiz ki gerçek bir entelektüelden beklenemez. “...gerçek aydın için *ahlaklı* olmak zorunlu, neredeyse morfolojik bir koşuldur. Yarım-aydın ise, varoluşunu sürdürmek adına, kaçınılmaz olarak *ahlakçı* kesilmek zorundadır” (Batur, 1985: 20). Yani, yarım-aydın herkesin suyuna gider. Bu da, o aydının, bireyi olduğu toplum içinde gerçek anlamda bir ‘kişi’ olamadığının, kişilik sahibi olmadığının göstergesidir. “Entelektüel bir hayat, temelinde bilgi ve özgürlükle ilgili bir hayattır” (Said, 2013: 63). Özgürlük ise, bir seçim hakkı doğurmakta ve bu anlamda kişiye sorumluluk yüklemektedir. Gerçek bir entelektüelden beklenen ise, bu yükü taşıyabilmesidir. “Kültür açısından özgürlük, seçme ve dolayısıyla reddetme olanakları demektir. Politik ya da dinsel, ideolojik ya da pseudo-ekonomik, hangi türden olursa olsun konformizm tiksindiricidir” (Dolot, 1994: 55). Entelektüel sadece kendi halkı için değil, bütün halklar için aynı tavrı takınmalıdır. Noam Chomsky’nin Vietnam Savaşı sırasındaki duruşu ve Ortadoğu meseleleri hakkındaki görüşleri, ABD’nin dış ve ekonomik politikalarını eleştirmesi buna örnektir. Said’in (2013: 51) dediği gibi “... entelektüelin görevi krizi evrenselleştirmek, belli bir ırkın ya da ulusun çektiği acıları daha geniş bir insani bağlama oturtup bu deneyimi başkalarının acılarıyla ilişkilendirmektir”.

Entelektüel ve Sanatçı Arasındaki Bağlantı

Buraya kadar yapılan açıklamalar doğrultusunda, entelektüel hakkında kısaca şöyle bir genel yargıya varabiliriz: "... aydın kendi içinde ve toplumdaki, pratik gerçekliğin araştırılmasıyla (...) egemen ideoloji [geleneksel değerler sistemiyle birlikte] arasındaki karşıtlığın bilincine varan insandır" (Sartre, 2014: 37). Çokça kabul edilen yargıya göre entelektüelin halktan ve toplumundan kopuk, ahkam kesen, halkı eğitme misyonunu kendisine görev belleyen bir kişi olması da beklenemez. Entelektüel, "... insan düşüncesini ve insanlar arası iletişimi kısıkaçı altına alan klişeleri ve indirgeyici kategorileri ..." (Said, 2013:10) kıran kişi olmalıdır. İnsanlarla, insanlık arasında bir köprü görevi görmeli, alternatif insancıl yolların kritiğini yapmalı ve yapılmasına olanak sağlamalıdır.

Bu noktada entelektüel, sanat ve sanatçı arasında bir bağ kurulabilir. Tarkovski (2008: 28- 29), sanatı bir üst-dil olarak tanımlar ve köklü bir iletişim işlevi olduğunu, insanın ruhuna seslendiğini, onun manevi yapısını şekillendirdiğini dile getirir. Burada kasıt, sanatın belli amaçlar doğrultusunda bir araç olarak kullanılması değildir. Sanatın en nihai özelliği kişide estetik yaşantı meydana getirmesidir. Nitekim, "Eserde anlatılan his ne olursa olsun, okuyucunun yaşantısı her şeyden önce estetik bir yaşantıdır, yani sanat eserindeki güzelliğin tadılmasıdır" (Moran, 2012: 96). Fakat, güzelliğin yanı sıra, içerik olarak da zengin olan sanat eseri diğerlerinden daha değerli olabilir. "... bir sanat yapıtının içeriği olmaması, dünyanın hiç içeriği olmamasından farklı bir anlama gelmez" (Sontag, 1998: 33). Sanatta insana özgü derin bir kavrayış gücü, hayatı ve varlığı değerlendirme ve yorumlama özelliği vardır. Sanat eseri, kendine has estetik ve biçimsel özellikleriyle insanları büyük oranda etkileme gücüne sahiptir. Bunun nedeni olarak, sanat eserinin, söylenenleri doğrudan değil, dolaylı yoldan söylemesi gösterilebilir. "Sanat yoluyla edindiğimiz bilgi bir şeyin kendisinin (...) bilgisinden çok, bir şeyi bilme biçiminin ya da biçiminin yaşantısıdır" (Sontag, 1998: 27). Yani sanatçı, dile getirmek istediği içeriği, o içeriğe uygun bir biçim içinde var eder.

"Sanatçının yaptığı şey, durumları belli sınırlar içinde göstermek; sayısız olaylar, ya da olabilecek olaylar arasından en önemlilerini çekip çıkararak, onlara yeni boyutlar kazandırarak değerlerini belirtmek; başka insanların da onların anlamlarını görebilmesini sağlamaktır" (Kuçuradi, 1999: 9). Bir sanat eserinin değerine göre daha az ya da daha çok değerli sayılması ise onun içinde barındırdığı insani değerler ile ölçülebilir. "Sanat öz gerçekliğini insandan kopmakla... yitirir... Sanat insan içindir, yaşamdan gelir ve yaşama yansır. Sanat insanlar arasındaki bağları güçlendirecek, ... onlara ortak bir geçmişin ve ortak bir geleceğin sorumluları olduklarını duyuracak tek ortamdır" (Timuçin, 2003: 9). Bu her sanatçının düşünmesi gereken sorumluluğudur. Yani, insanın içinde yaşadığı çağın koşullarını ve gerçeklerini göz ardı etmeden, yaşanan insanlık durumunu yadsımadan göstermek her sanat eserinin bu dünya içindeki işlevi açısından değerlendirilmelidir. "İyi sanatçı bizlerin insan yaşamındaki zorunluluğun yerini görmemize, katlanılması gereken şeyleri, yapıcı ve bozucu şeyleri görmemize ve korkunç ve absürd de içinde olmak üzere gerçek dünyayı (...) gözlemleyebilmek için düş gücümüzü arttırmamıza yardımcı olur" (Murdoch, 1992: 47).

İnsanlar için var olan ve insanı insana gösteren sanat eseri, gerçekle böyle bir ilişki içindedir (ya da böyle bir ilişki içinde olması gerekir). Tıpkı entelektüele düşen görev gibi sanatçının da gerçeklerden kaçması, yaşanan insanlık durumunu görmezden gelmesi beklenemez. “Edebiyatı sadece sorumsuzluğa, türkülere indirirseniz, durduğu yerde kurur. Yazılı her söz, insanın ve toplumun bütün ortamlarında yankılar uyandırmazsa, hiç bir anlamı yoktur. Bir çağın edebiyatı, edebiyatın içine sindirdiği çağın kendisidir” (Sartre, 1961: 114). Eğer sanat eserinin gerçeklikle ve insanlıkla bir ilişkisinin olduğu düşünülüyorsa, onun sırf bir eğlence aracı olması düşünülemez. “Demek ki yazmak hem dünyanın üstündeki örtüleri kaldırmak, hem de onu okuyucunun cömertliğinin karşısına görev gibi çıkarmaktır” (Sartre, 2012: 64). Özellikle çağımızda dünya artık gittikçe iktidar hırsının arttığı bir yer haline gelmiştir. Bunun en büyük örneği, II. Dünya Savaşı sırasında yaşanmıştır. Avrupa’da olduğu gibi, Vietnam’da, Afrika’da, Kosova’da, Ortadoğu’da yaşananlar, insanlık tarihinde büyük utançlar olarak yerini almıştır, almaktadır. Albert Camus’nün (1965: 19) *İsveç Söylevi*’nde dile getirdiği gibi “Yazmak günümüzde bir şerefti...”. Çünkü gerçeğin ne olduğunun sınırları kalmamış modern dünyada, gerçekleri görebilmek ve yansız bir tavırla bunu yapabilmek gerçekten de büyük bir cesaret ve özgürlük gerektiren bir iştir.

Gerçek “Sanatçı ise, ister istemez belli bir anda, kişisel olanı, uyducu olmayı, gerçekçi bir biçimde canlandırır. Bu yüzden de, siyasal açıdan, siyaset adamı hiçbir zaman sanatçıdan hoşnut kalmayacaktır” (Gramsci, 1967: 90). Sanatçının, yaşanan olayları kanıksamadan, olaylara belirli bir mesafeden bakabilmesi büyük önem arz eder. Fakat, sanatçıdan bunu bir bilim adamı, sosyolog, siyasetçi ya da eğitici edasıyla yapması beklenemez. Sanatçı her şeyden önce, bunu sanatın diliyle ortaya koymalıdır. Aksi takdirde, ortaya koyduğu, sanat eseri olmaktan çıkacaktır. Sanatçı“...özgürlüğe seslenerek, okuyucuyu, kendi özel yaşamını (...) sırtlanmaya çağırır. Çağırırken ahlak dersi vermeye kalkmaz, ama tersine, ondan yaşamını tekilliğin ve evrenselliğin çelişen birliği olarak yeniden yaratabilecek estetik bir çaba bekler” (Sartre, 2014: 84).

Sanatçı, çağının tanığıdır, ama bir ahlak hocası değildir. Sanat eseri ise bu tanıklığı içerdği çok anlamlılık sayesinde dile getirir. Sanatın bu özelliği sayesinde ‘tek anlamlı, sığ bir dünya, kısacası içinde yobaz bir gerçeklik anlayışı barındıran bir dünya yerine, çok boyutlu, çok anlamlı bir dünya’ (Savaş, 2012: 50) kurduğu söylenebilir. Bu çok anlamlılık, sanat eserine, başka hiçbir iletişim olanağı ile kıyaslanamayacak bir özellik sağlamaktadır. İşte bundan dolayı diyebiliriz ki, “Her türden sanatsal yaratı, gerçeklik üzerine, belli bir döneme yayılmış bir biçim eğiliminde saklı bir dizi ikna..” (Eco, 1990: 14) gücüne sahiptir. Sanatın, bu etkileyici özelliğini doğru kullanmak büyük önem taşımaktadır. Bunu yapmak, bir anlamda, entelektüel bir tavır almak, bir entelektüel olmak anlamına gelmektedir. Nitekim, “Kendi desteklediği bir yönetimin, katılmadığı, doğru bulmadığı, onaylamadığı görüş ve eylemlerine ayak uyduramayan, karşı çıkan, doğrunun eğrinden ayrılması uğruna, değil başkalarının çıkarlarını, kişisel çıkarlarını da göz ardı edebilen, daha iyisi: başka türlü yapmak elinden gelmeyen kişidir aydın” (Batur, 1985: 15). Sanatın diliyle birlikte bu sorumluluğu ve bilinci alan kişi sanatçı ise eğer, takındığı entelektüel tavır ile, insanları herhangi bir entelektüelden daha çok etkileyebilir, insanlık adına daha kalıcı izler bırakabilir.

Entelektüelin bir sanatçı olması şart değildir. Daha önce de belirtildiği gibi, entelektüeli belirleyen bir meslek ya da sınıfsal kategori yoktur.

Entelektüellerin tanımlanması güç bir kategori olduğunu biliyoruz. Oysa, ‘entelektüel işlev’i tanımlamak güç değildir. Entelektüel işlev, kendi hakikat kavramını, o hakikati yeterince yansıttığı kabul edilebilecek tarzda, eleştirel olarak ortaya koymasındır. Herhangi bir kimse, kendi durumu üzerine düşünen ve bir biçimde bunu dile getiren toplum dışı bir kişi de entelektüel işlevi yerine getirebilir; buna karşılık, olaylara duygusal tepki gösteren, olayları düşünce süzgecinden geçirmeyen bir yazar bu işleve aykırı davranmış olur (Eco, 2012: 16).

Eco’nun ve Gramsci’nin dediklerinden yola çıkılacak olursa, herkes entelektüel olabilir. Önemli olan entelektüel bir bakış açısına sahip olmaktır. Noam Chomsky bir sanatçı değil, bir dil bilimcidir ama entelektüeldir. *İradenin Zaferi* (1935) adlı Nazi belgeselini yapan Leni Riefenstahl bir belgesel film sanatçısıdır, fakat entelektüel kabul edilemez. Atom bombasının atılmasını istemeyen her mühendis entelektüel kabul edilebilir. Fakat, bir sanatçının entelektüel olması, şüphesiz ki, yukarıda saydığımız özelliklerden dolayı daha önemli hale gelebilir. “Sanatçı kendi hesabına yeniden kurar dünyayı” (Camus, 2000: 244). Onu biçimlendirirken, kullandığı biçim, eserin çok anlamlı yapısı, kişileri derinden etkiler, onlara yeni bakış açıları sağlar. “Sanat yapıtının başardığı, bizi yargılama ya da genelleme yapmaya götürmek değil, tekil bir şeyi görmemizi ya da kavramamızı sağlamaktır” (Sontag, 1998: 36). Sanatçının eserin dünyasına aldıkları o sanatçının dünya ile bir tür hesaplaşmasıdır. Sanatçının entelektüel niteliğini belirleyen, neyi eserin içine aldığıdır. Kitlelere ulaşması ise onun entelektüel tavrının önemini vurgular.

Entelektüelin (Aydın) Türkiye’deki Durumu

Türkçe’de ‘entelektüel’ kelimesi kullanılmakla birlikte, ‘aydın’ kelimesi bunu karşılamaktadır. Arapça’dan aldığımız ve köken olarak ‘nur’ kelimesinden türeyen ‘münevver’ kelimesi de eski karşılığıdır entelektüelin. Ülkemizdeki ilk aydınlar, ulemalardır. Tanzimat döneminde I. Abdülhamit’e karşı gelişen baskılar sonucunda yapılan bazı değişikliklere de vesile olan okumuş-yazmış, devlet kadrolarındaki bu kişiler ilk aydınlardır. Aslında, bu ilk aydınlar ve toplumda gördükleri işlev ve eylem tarzları, bir nevi Türkiye’deki aydınlar geleneğinin de tohumlarını atmıştır. Ülkemizdeki aydın hareketlerine baktığımızda, genellikle, okumuş, bilgili, halktan daha farklı olduğu düşünülen kişilerin, özellikle Cumhuriyet’ten sonra, devrimsel sayılabilecek ütopyik bir eğitimci ve bilirdir kişi görevini üstlendiğini görürüz.

Batı’nın örnek alınması ise, aydınımızın adeta bir vazgeçilmezidir. Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşadığı ıslahat fermanlarının da bir uzantısı olarak, Batı ve Batılılaşmak, toplumdaki aydınları da derinden etkilemiştir. Bunun yansımaları ve eleştirileri, *Araba Sevdası*, *Felatun Bey ve Rakım Efendi*, *Şık* gibi Tanzimat Dönemi romanlarında geçen olaylar ve karakterlerde görülebilir. “19. yüzyılın ilk yarısında, Türkler, Avrupa’yı örnek alarak yeni bir eğitim yönetimi izlemeye koyuldular... Aydınların ilk başarısı, askeri bir eylemle 1908’de Abdülhamid’in devrilmesi ve anayasal düzenlemelerle mutlakiyetin sınırlandırılması çalışmaları oldu” (Alkan, 1977: 12). Fakat yapılan bu değişiklikler, özellikle de Cumhuriyet Türkiye’sindeki inkılaplarla, çok da sağlam temellere dayanmamakta, yeni oluşan toplumsal hareketlerle uyuşmamaktadır.

Aydınımız, kuşkusuz çok sallantılı bir biçimde, Batı düşüncesiyle, Osmanlıninkini aşan bir tempoda söyleşiye girmeye çabaladı. İçeriğine uygun düşmediği, özünü seçemediği düşünsel damarları laf olsun diye, kanaya kanaya konu edinmedi. Kendi kültürel gövdesini, ele avuca sığmayan çok sesli kimliğini yer yer beceriksizce de olsa kuşatmaya çalıştı (Batur, 1985: 34).

Bunun sonucunda ise aydın ve halk arasında büyük uçurumlar oluşmuştur. Aydınlar halkı anlamakta yetersiz kalmışlar ve ona karşı elitist bir tavır içine girmişlerdir. Halk ise aydına hep başkası olarak bakmış, ona ‘entel’ sıfatını yakıştırmıştır. “... Tanzimat aydınından günümüz aydınına gelen çizgiye baktığımız zaman sarsılarak gördüğümüz, ürpererek fark ettiğimiz gerçek, aydının kendisine de içinde yaşadığı toplum ve insana da yabancılaşmış olduğudur” (Kahraman, 2008: xxxvii).

“Klasik olarak ‘entelektüel’, (burjuva) devrim geleneğindeki soyut ussal ögenin, somut bir toplumsal kişilikte simgelendiği Fransız imgeleminin bir ürünüdür” (Osborne, 2013: 9). Türkiye’de ise, tam bir burjuva kültürü yoktur. Osmanlı’da her şey devlete aitti. Bu gelenekten gelen yeni bir ülkede, burjuva kültürünün olmaması çok doğaldır. Nitekim, “...burjuva kültürü bir sentez kültürüdür. Kendisinden öncesini ve sonrasını kapsar. Bu yüzden, etnik kültürleri sinesinde barındırır” (Kahraman, 2008: 11). Ülkemizde ise, alt-yapının tam olarak gelişmeden, üst-yapıyı belirlemesi mümkün olmamıştır. Gramsci’nin (1967: 24) de belirttiği gibi “Yeni bir aydın katı yaratma sorunu, demek oluyor ki, herkeste belli bir gelişim aşamasında var olan kafa çabasını eleştirel yoldan geliştirmektir sadece”. Bizim ülkemizde ise, yeni değerler ve toplumsal sistemler yerleşmeden, tepeden inme bir tavır ve uğraş içine girildiği görülmektedir. Nitekim, “Gelişen ülkelerde, aydınların rolü, meşruiyetin sürdürülmesinden çok, yeni bir meşruiyet yapısının yaratılması yönündedir” (Alkan, 1977: 75).

“...Osmanlı’da ve aşağı yukarı tüm Müslüman dünyasında ...ortaya çıkan aydın kitlesinin ana özelliği halktan kopuk olmasıdır” (Karpata, 2006: 63). Bunun nedeni, okuma-yazma bilen kişilerin azlığı ve de bilginin tek ve mutlak olduğu yönündeki inançtır. Bu gelenek, Cumhuriyet Türkiye’sinde de devam etmiştir. Halkına karşı kültürel olarak yabancılaşan aydın, elitist bir tavır takınmış ve bu sınıfsal bir şekil haline gelmiştir. Ve “Aydının dayanağı devlet olmuştur, çünkü belirli bir programı uygulamak için devletin mutlaka desteği ve yardımı gereklidir” (Karpata, 2006: 65). Temelleri bu şekilde atılan ülkede, aydınların bu şekilde yetiştiği bu yeni ortamda, küçük burjuvazi biraz da olsa gelişmiş ve bu partiye de yansımıştır. Bunun sonucunda, yöneticiler arasında bir huzursuzluk baş göstermiştir. 50-60 yılları arasında dışlanmak istenen ‘aydın’lar, bürokratlarla birlikte 27 Mayıs devrimini gerçekleştirmiştir. 61 Anayasası ile, aydınlar siyasal yaşamda daha etkili olmaya başlamıştır. Artan sol düşünceler, sağ kanatta tedirginlikler yaratmıştır. Henüz emekçi sınıfın çok bilinçli olmadığı bir toplumda bunun olması kaçınılmazdır. Daha sonra 12 Eylül darbesiyle, 82 Anayasasına giden yol açılmıştır. Ülkemizde gelişen bu darbeler ve oluşumlar, toplumsal ilerlemeye de, hak ve özgürlüklere de, entelektüellerin gelişimine de büyük sekte vurmuştur.

“Düşün cesareti aydının en önemli özelliklerinden biridir. Aydın, düşün geleneklerinin, akımların ve toplumsal değer yargılarının yarattığı tabulara, putlara aldırmandan düşünebilen ve düşünme sürecindeki bu yürekliliği, düşüncelerini açıklarken de sürdürebilen kişidir” (Alkan, 1977: 25). Özellikle 12 Eylül sonrası, aydınımızdaki

olması gereken bu özellik sindirilemeye çalışılmıştır. Bunu dönemin Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren'in şu sözleri de göstermektedir:

Kefil olduğum anayasanın orasından burasından delik açtırtmam." "Kendilerini aydın zanneden bazı kişiler olduğuna işaret ederek" şunları söyledi: "Biz çok aydınlar gördük. Vatan hainliği yaptılar. Bazı şairler vardı, yurt dışına kaçtılar. O aydın değil miydi? Ne yapayım ben böyle aydını? Bu millete hükmetmek için aydın olmak gerekmez ki. Son padişah Vahdettin de aydıydı, ama memleketi düşmanlara teslim etti (Aktaran Küçük, 1984: 663).

Bu bakış açısının, yerleştiği ve aydınımızı belirli bir kalıba girmeye iknaya çalışan bu sözlerin, bir döneme damgasını vurduğu, hatta etkilerinin hala devam ettiği söylenebilir. Aydın, yeri geldiğinde doğruları söyleyebilen, bu cesareti bulabilen kişi olmalıdır. Bu sözlerden bu cesaretin de kırıldığı görülmektedir.

Bütün bu yaşanan toplumsal olayların, ülkemizdeki aydının gelişiminde yaralar açtığı görülmektedir. Daha önce de belirtilen, Tanzimat döneminden de gelen, bilgili ve söz hakkına sahip tek eğitici görevi bir de milliyetçilik ideolojisiyle harmanlanmıştır. 1908'de başlayan ve İttihat ve Terakki'nin Türklüğü ön plana çıkarmaya çalıştığı bu girişimler halen daha etkilerini sürdürmektedir. Bu aslında Benda'nın tüm ülkeler genelinde söylediği milli hırsların artması olayıdır. Bu aynı zamanda, dağılmakta olan ve yeni bir oluşum içine giren bir halkın, çok çeşitli etnik yapısı içinde, bir kimlik arayışı olarak da görülebilir. Bir de buna, Batılı kimliğinin iştirilmesi karışınca, ortaya oldukça ilginç bir tablo çıkmaktadır. Ülkemizde gelişen aydın tablosu bu bağlamda, dayatmacı ve ideolojik bir yapıya bürünmüştür. "Milliyetçilik/Türkiyecilik/evrensellik, Batılılaşma, taşra/kent, etnik kimlik, bireysel özgürlük, demokrasi/totaliterlik, kadının rolü, din gibi başlıkları tartışarak kendi toplumsal projesini biçimlendirmiştir" (Uysal, 2006: 88).

Aydınların bu şekilde kısaca alındığı, toplumun düşünme gücünün yok edilmeye çalışıldığı bir atmosferde aydınlarımız daha çok halkı bilinçlendirme yoluna gitmiştir. Ülkemizde, aydınlarla ilgili düşüncelerini belirten kişilere baktığımızda, Sabri F. Ülgener, Cemil Meriç ve Şerif Mardin gibi kişiler ön plana çıkmaktadır.

... Türkiye'de nasıl bir entelektüel tipine ihtiyaç olduğunun haritasını çizmişlerdir. Entelektüeli bir hakikat arayıcısı olarak değerlendirip, onun içinde yaşadığı toplumla olan aidiyetini inkar etmeden; ama entelektüel olmanın temel şartları olan, bir bütün olarak topluma öncülük edebilme, eleştirebilme, sorgulayabilme, iktidarla işbirliği içinde olmama, cesur ve muhalif olma gibi niteliklere sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır (Çağan, 2014).

Ülkemizdeki entelektüellere yapılan bu eleştiriler doğrultusunda çoğu aydınımızın, entelektüel tanımlarındaki nitelikleri tam karşılamadığı söylenebilir. Nitekim aydın tanımlarında görülen odur ki, aydının muhalif ve ezilenden yana, halkı eğitmekten ziyade onunla yan yana olması, ulusal olduğu kadar evrensel insani değerleri de hesaba katması gerekir. Batılılaşma çabasında ya da belirli bir kesimin değerlerini dile getirmeye çalışan aydın modelimiz çoğu zaman evrensel değerleri ıskalamıştır. "Aydının kendi halkından kopukluğunun-ki buna kültürel yabancılaşma da diyebiliriz- nedeni, bir yerde 'havas'lılığın, yani elit olma özelliğinin sınıfsal bir şekil almasıdır" (Karpat, 2006: 63). Bunun da Tanzimat'tan gelen Batı özentisi ve yol gösterici aydın kültürüyle ilişkili olduğu söylenebilir. "Ülgener, ülkemizdeki aydınlar konusundaki yazılarının çoğunda, kendi aydınlarımızın tenkit işlevini bir sorumluluk çerçevesine oturtamadıklarından, ya devlet işine ortak ya da katı Batı taklitçisi olmalarından yakınmaktadır" (Mardin, 2011: 175).

Böyle bir ortamda, aydın olarak düşünülen ya da kendisinin aydın olduğunu düşünen sanatçıların da, gerekli entelektüel işlevi eserleriyle ortaya koyamadığı görülmektedir. Daha çok didaktik bir yapıya bürünen aydın sanatçılarımız, düşüncelerini eserlerinde vermeye çalışmışlardır. Batı özentiliği ise milli unsurları ön plana çıkarmaya çalışan sanatçılarımız tarafından eleştirilmişlerdir. Oğuz Atay buna örnektir: “Batılı çürümüş diplomatları taklit etmeye çalışıyoruz. Batılı gerçekten hesaplıdır, dostluk, yardımlaşma gibi sözler kalıplardan ibarettir. Biz de onlara özeniyoruz” (Atay, 2004: 132). Atay eserlerinde, genellikle yabancılaşan bireyi, yabancılaşan aydını gösterir. Bunu üslubuyla da ortaya koyar. Pek çok çelişkiyi içinde barındıran başka bir yazarımız “...Halide Edip Adivar’ın entelektüel tavrının, geleneksel entelektüelin yol gösterici, bilgilendirici rolüyle eleştirel ve muhalif bir modern entelektüel arasında biçimlendiğini söyleyebiliriz” (Uysal, 2006: 106). Adivar, milli değerlere önem verirken, bağımsızlığın ve özgürlüklerin önemine vurgu yapmıştır. Şiir alanında önemli eserler veren Atilla İlhan ise, “... ulus-devlet çerçevesinde düşünülmüş kalkınmacı bir ekonomi anlayışını benimsemiştir” (Oktay, 2006: 113). Onun eserlerinde, benimsetmek istediği değerlerin dekor olarak kalması ise kimilerince eleştirilen bir unsur olmuştur.

Daha çok milliyetçi ve halkçı bir söylemi olan bu aydın sanatçıların, giderek yerini daha eleştirel bir aydın kesimine bıraktığı da görülebilir. Bunun bir sonucu olarak, sol görüşleri yüzünden, kendilerini çokça savunmak zorunda kalan, hapis veya sürgün yiyen sanatçı aydınlarımız bir hayli çoktur. Abidin Dino, Nazım Hikmet, Vedat Türkali, Nazım Hikmet, Aziz Nesin bunlardan bir kaçıdır. *Aydın Savunmaları* adlı kitapta, bu sanatçıların bazılarının savunmalarını bulmak mümkündür. Vedat Türkali, 12 Eylül Anayasasına karşı savunduğu hak ve özgürlükler kapsamındaki görüşlerini ‘Aydının görevi, uyarıda bulunmaktır’ şeklinde özetler. *Yalancı Tanıklar Kahvesi* ve *Güven* romanlarında bir dönemin siyasi ve kültürel panoramasını verir. *Yalancı Tanıklar Kahvesi*’ndeki anti-kahraman Muhsin, apolitikleştirilmiş bir halkın temsilcisidir. Aziz Nesin (2006: 13) ise aydın savunmasında, 12 Eylül ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır: “...Cumhuriyet tarihimizde bir eşi daha görülmemiş oranda yönetsel baskı, antidemokratik gidiş, insan haklarını çiğneyen davranışlar ve insan onurunu hiçe sayan eylemler başladı”. Kara mizah ile, siyasetçilerin Türkiye’de nasıl yükseldiğini anlattığı kitabı *Zübük*, yazarın entelektüel kimliğini ortaya koyan eserlerinden biridir. *Zübük* karakterine beyaz perdede hayat veren Kemal Sunal da, entelektüel bir oyuncu olarak değerlendirilebilir. Filmlerinde gösterdiği toplumsal olgular, bireysel dramlarla birlikte komedi unsurlarıyla, insanlara sanatıyla bir tablo sunmuştur. Tıpkı Charlie Chaplin gibi, bunu sadece sanatının özelliklerini kullanarak yapmış, eğitmen görevine soyunmamıştır.

Daha çok siyasi eserler veren Yılmaz Güney ise, belki de kimsenin cesaret edemediği etnik sorunları, senaryolarında dile getirmiştir. Hem içerik olarak hem de biçimsel bir yenilik yaratan Güney’in bir entelektüel olarak oynadığı rol tartışılmaz. Güney’in gerçekleştirdikleri, Sartre’ın (2014: 53) “... içinde yaşadığı toplumu anlayabilmesi için aydının önünde tek bir yol var; o da, toplumu ezilenlerin bakış açısından ele almak” sözlerine benzer. Orhan Pamuk’un da bu tarz bir entelektüel tavır aldığı söylenebilir. Özellikle *Kar* romanı, toplumdaki her türlü ötekileştirmiş karakterlere objektif bir şekilde bakmayı sağlamakta, dominant bakış açılarını da nesnel bir şekilde değerlendirmektedir. Sanatçı “... dil ve kurmaca yapılarıyla bir duyarlılık ve düşünce yaratandır” (Gönen, 2006:

38). Orhan Pamuk da, yarattığı dil ve roman yapısıyla, ve belirli bir muhalif ve nesnel tavrıyla entelektüel bir sanatçıdır diyebiliriz. Örnekler, Ferit Edgü, Turhan Ilgaz, Murat Belge, Cevat Çapan, Ece Ayhan, İlhan Berk, Tezer Özlü, Leyla Erbil, Cem Yılmaz gibi sanatçılarla arttırılabilir.

Bizim aydınımızın ve sanatçımızın yaşadığı çelişkilerin ve bazen eksikliklerin bir açıklaması, kültür meselesiyle açıklanabilir. Nuri Bilge Ceylan’ın da belirttiği gibi (2014), “Zayıf taraflarımızla yüzleşmek gerek ki bu bizim kültürümüzde yaygın değildir. Kültürün onur, gurur, utanma eşiklerini aşma kaygısı gütmeyen topluma hizmet etmesi gerekir. Özellikle kendi zayıf taraflarımızla yüzleşmek için sosyal reflekslerle değil, insanı anlamaya çalışarak film yapmak bana daha anlamlı geliyor”. Sanırım buradaki en iyi tespit, yüzleşme konusunda yaşadığımız sıkıntıdır. Eco’nun hoşgörülemezlik kavramıyla da paralel olarak bakacak olursak, sanatçının ve aydın bir sanatçının yapması gereken, sanatıyla, duruşuyla, her türlü önyargıyı kırarak hareket etmesidir. Bir eğitmen rolüne bürünmeden, halkla doğru bir iletişim halinde, sanatın gereklerini unutmadan ama yaşananlara da kulakları tıkamadan, değerlerimizi bir kez daha gözden geçirmek gerekmektedir. Said’in (2013: 96) sözleriyle,

Kimse hayatının her anında her konuda söz alamaz. Ama insanın kendi toplumunun yurttaşlarına hesap vermek zorunda olan yerleşik ve yetkili güç odaklarına seslenme konusunda özel bir görevi olduğuna inanıyorum ben; özellikle de bu güçler apaçık ahlakdışı ve kendisinden çok daha güçsüz bir tarafa karşı yürütülen bir savaşta ya da kasten ayrımcılığı, baskı yapmaya ve toplu zulmü hedefleyen programlar için kullanıldığında.

Sonuç

Entelektüel, çoğu yerde oyunbozan ya da muhalif olarak görülebilir. Herkesin suyuna gitmek, kar ve ödül beklentisi içinde olmak kof değerlerin altında önemli meziyetler olarak değerlendirilebilir. Uzmanlığın giderek artması bunu büyük oranda etkilemektedir. Fakat unutulmaması gereken önemli unsur, entelektüelin her ne olursa, insani değerlerin savunucusu olduğudur. Entelektüel, bilgisini ve aklını, toplumda kabul görmüş klişelere göre değil, bir amatör içgüdüleriyle, alışlagelmiş değerleri, kendi bireysel kültürüyle oluşturduğu kişiliğini ortaya koyarak, insani açıdan doğru değerlendirmeler ışığında yeri geldiğinde kullanabilen kişidir. Her okumuş ve bilgili kişinin entelektüel olması beklenemez. Ama entelektüel bilgisiz de olamaz. Önemli olan bilginin ne doğrultuda ve ne zaman kullanıldığıdır. Sanatçının da bu bağlamda, sanatın kendine has dilini kullanarak, eserlerinde insandan yana olanı, insani değerleri göstermesi gereklidir. Sanatçı o vakit entelektüel bir tavır içine girecektir.

Bazı çevreler “...bir başkasının kültüründeki bozukluklar hakkında ahkam keserken kendi kültüründeki tam tamına aynı uygulamalara mazeretler bulmaktadır” (Said, 2013: 90). Bazı aydın sayılan kişilerin iktidar yanlısı bir tavır benimsediği görülebilir. Aydın rolünün, özellikle de sanatçı aydın rolünün –hayran kitleleri dolayısıyla da- ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Sanat eserleriyle duygu ve düşüncelerini dile getirmenin daha kalıcı etki yapması, sanatçıların gözden kaçırmaması gereken önemli bir etmendir. Camus’nün (1965: 27) dediği gibi, “Tarihin kara ve sefalet günlerini hesaba katmadığı takdirde, çağımız sanatçısının, en azından yalan söyleyebileceği ya da boşuna konuşmuş

olacağı izlenimiyle açıklanabilir durum”. Bunun diğer türüsü, sorumlu yaratmadır. “İnsanın gerçeğini insanların gerçeği içinde anlatmaktır: sanatçının kendi insan imgesini kendi çağının gerçekleri içine yerleştirmesi, kendi insanını- veya insanların- çağının sorunlarından seçtiği ilişkiler içine sokmasıdır” (Kuçuradi, 2010: 13).

Ülkemizdeki aydın portresine baktığımızda, aydınlarımızın özellikle başlangıçta halktan kopuk ama eğitimci rolü üstlendiklerini, muhalif tavırlılarına toplumdan aforoz edildiklerini görüyoruz. Türk aydınının içinde bulunduğu çelişkilerin kaynağı Batılılaşma fikrinin getirdiği sonuçlarla ilişkilidir. Tanzimat Dönemi’nden gelen Batı’ya özentinin, daha sonra gelişen Milliyetçilik düşüncesi ve eğitimci rolünün, aydın fikrinin Türkiye’deki konumunu etkilediği söylenebilir. Muhalif yönü bastırılmak istenen aydın ve sanatçılarımızın, yaşanan toplumsal olaylara karşı eleştirel bir tavır alması çoğu zaman engellenmek istenmiştir. Eserleriyle geniş bir halk kitlesine ulaşabilen sanatçının, insani değerler karşısında sergilediği tavır sanatı açısından bir artı değer olarak nitelendirilebilir. Halkına yabancılaşan aydın ve sanatçılarımızın öncelikle kültürümüzle yüzleşmesi ve evrensel değerleri hesaba katarak gerektiği zaman sorumluluk alabilmeleri gerekmektedir. Kendi kültürümüzü hor görmeden eksik yanlarımızla yüzleşmek, Türk aydını ve sanatçısı için hayati bir öneme sahiptir.

Kaynaklar

Alkan, Türker, (1977). *Gelişen Ülkelerde Aydınlar Ve Siyaset*, Ankara: ODTÜ Yayınları.

Atay, Oğuz, (2004). *Günlük*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bauman, Zygmunt, (2014). *Yasa Koyucular İle Yorumcuları*, Kemal Atakay (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Batur, Enis, (1985). *Alternatif: Aydın*, İstanbul: Hil Yayınları.

Benda, Julien, (2011). *Aydınların İhaneti*, Cem Soydemir (çev.), Ankara: Doğu-Batı.

Camus, Albert, (1965). “İsveç Söylevi”, *Tercüme*, 84, s. 18–53.

Camus, Albert, (2000). *Başkaldıran İnsan*, Tahsin Yücel (çev.), İstanbul: Can Yayınları.

Ceylan, Nuri Bilge, (2014). “Karamsarlık Hakkımı Kullanıyorum”,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kultursanat/73393/_Karamsarlik_hakkimi_kullaniyorum_.html. Erşimi Tarihi: 19.05.2014.

Çağan, Kenan, (2014). “Yerli Entelektüelin Rol Ve Kimlik Bilinci”,

<http://kuanta.blogcu.com/yerli-entelektuelin-rol-ve-kimlik-bilinci/1722234>. Erşim Tarihi: 01.03.2015.

Dollot, Peter, (1994). *Kitle Kültürü Ve Bireysel Kültür*, Özlem Nudralı (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Eco, Umberto, (1990). “Angaje Antonioni”, Nilüfer Tolman (der.), *Michelangelo Antonioni*, İstanbul: YKY.

Eco, Umberto, (2012). *Beş Ahlak Yazısı*, Kemal Atakay (çev.), İstanbul: Can Yayınları.

Fischer, Ernst, (2005). *Sanatın Gerekliliği*, Cevat Çapan (çev.), İstanbul: Payel Yayınları.

Foucault, Michel, (2011). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, I. Ergüden, O. Akınhay ve F. Keskin, (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gramsci, Antonio, (1967). *Aydınlar Ve Toplum*, V. Günyol, F. Edgü ve B. Onaran (çev.), İstanbul: Çan Yayınları.

Gönen, Metin, (2006). “Felsefe, Politika Ve Aydın İkilemi”, *Doğu-Batı*, 35, s. 27-45.

Kahraman, Hasan Bülent, (2008). *Beyazlar Kirli*, İstanbul: Agora Yayınları.

Karpat, Kemal H, (2006). “Aydınlar Ve Kimlik: Tarihsel Bir Bakış”, *Doğu-Batı*, 35, s. 61-84.

Kovanlıkaya, Aliye, (2006). “Batı Düşüncesinde İki Entelekt”, *Doğu-Batı*, 37, s. 205-219.

Kuçuradi, İoanna, (1999). *Sanata Felsefeyle Bakmak*, Ankara: Ayraç Yayınevi.

Kuçuradi, İoanna, (2009). *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: TFK.

Kuçuradi, İoanna, (2010). *Çağın Olayları Arasında*, Ankara: TFK.

Kuçuradi, İoanna, (2013). *İnsan Ve Değerleri*, Ankara: TFK.

Küçük, Yalçın, (1984). *Aydınlar Üzerine Tezler-4*, Ankara: Tekin Yayınları.

Mardin, Şerif, (2011). “Aydınlar Konusunda Ülgener Ve Bir İzah Denemesi”, Murat Yılmaz (der.), *Sabri Ülgener*, Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı.

Moran, Berna, (2013). *Edebiyat Kuramları Ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Moran, Berna, (2012). *Edebiyat Üzerine*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Murdoch Iris (1992). *Ateş Ve Güneş*, Serdar Rıfat Kırkoğlu (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. <http://www.scribd.com/doc/101034322/iris-murdoch-ateş-ve-güneş>. Erişim Tarihi: 25.02.2015.

Nesin, Aziz. (2006). *Söylenecek Sözüümüz Var. Aydın Soruşturmaları. (Derleyen: Hacı Orman)*. İstanbul: Kaya Matbaacılık.

Oktay, Ahmet, (2006). “Atilla İlhan: İmkansız Zorlamak”, *Doğu-Batı*, 35, s.109-115.

Osborne, Peter, (2013). *Eleştirel Bakış*, Elçin Gen (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Özel, Oktay, (2006). “Tarih, Tarihçi, Entelektüel Kamusalık Bağlamında Türkiye’den Güncel Değınmeler”, *Doğu-Batı*, 36, s.63-81.

Said Edward (2013). *Entelektüel*, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sontag, Sontag, (1998). *Sanatçı Örnek Bir Çilekeş*, Y. Salman ve M. Gürsoy Sökmen (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Sartre, Jean Paul, (1963). *Çağımızın Gerçekleri*, S. Eyübođu ve V. Günyol (çev.), İstanbul: Çan Yayınları.

Sartre, Jean Paul, (2012). *Edebiyat Nedir?*, Bertan Onaran (çev.), İstanbul: Can Yayınları.

Sartre, Jean Paul, (2014). *Aydınlar Üzerine*, Aysel Bora (çev.), İstanbul: Can Yayınları.

Savaş, Hakan, (2012). *Kiraz Mevsimi Ve Sinema Bileti*, Ankara: Nirengi Kitap.

Tarkovski, Andrei, (2008). *Mühürlenmiş Zaman*, Füsün Ant (çev.), İstanbul: Agora.

Timuçin, Afşar, (2003). *Estetik*, İstanbul: Bulut Yayın Dağıtım.

Topçuođu, Atasü Reyhan, (2006). “Foucault Ve Entelektüeller”, *Doğu-Batı*, 37, s. 221- 229.

Uygur, Nermi, (2009). *İnsan Açısından Edebiyat*, İstanbul: YKY.

Uysal, Zeynep, (2006). “Bir Toplum Projesinin Peşinde Halide Edip Adıvar”, *Doğu-Batı*, 35, s. 87- 107.

Yetim N., Azman A., (2006), “Bir Entelektüelin Yüz Çizgileri: Sabri F. Ülgener”, *Doğu-Batı*, 36, s. 173-192.

Zola, Émile, (2004). *Dreyfus Olayı*, Muammer Tuncer (çev.), İstanbul: Yalçın Yayınları.